

На основу одлуке Наставно-научног већа од 2. марта 2016. године (заведене 04.03.2016. под бројем 856/1), одређени смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње **Викторије Бојовић**, магистра економских наука, под насловом **„Индикатори одрживог развоја и могућности његовог мерења“**. Пошто смо проучили завршену докторску дисертацију подносимо Већу следећи

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Викторија Бојовић рођена је 16. 9. 1979. године у Суботици. Основну школу и средњу школу „Светозар Милетић“ завршила је у Новом Саду са одличним успехом. Дипломирала је на Економском факултету у Суботици Универзитета у Новом Саду, на смеру Рачуноводство и финансије, са просечном оценом 9,50. Дипломски рад на тему „Европска монетарна унија и еуро“ одбранила је са највишом оценом септембра 2002. године. Током студија награђена је специјалном наградом студента генерације.

Постдипломске студије на Економском факултету у Београду Универзитета у Београду, смер Тржишна економија, завршила је са просеком 10,00. Академски назив магистра економских наука стекла је јануара 2007. године одбравивши тезу „Модели партнерства јавног и приватног сектора са акцентом на концесије у Србији“ под менторством проф. др Љубинке Јоксимовић.

Од 2003. године запослена је на Економском факултету у Суботици као асистент. Ангажована је на предмету Микроекономија на основним студијама и на предмету Микроекономски модели на мастер студијама.

Од 2002. године ангажована је на бројним међународним пројектима финансираним од стране Европске комисије, а значајни су и пројекти који се раде за потребе: Министарства за науку и животну средину, Аутономне покрајине Војводине и кроз сарадњу са Немачком организацијом за техничку сарадњу GTZ, односно GIZ.

У периоду од 2004 – 2008. године обавила је неколико стручних усавршавања, међу којима су најважнија она у Портланду, Сједињене Америчке Државе (*Portland State University*), Бечу, Аустрија (*Wirtschaftsuniversitat*) и Копенхагену, Данска (*TESA Training*).

У периоду од 2009. до 2011. гостовала је као предавач са мастер курсом „Савремена питања одрживости“ (*Contemporary Issues of Sustainability*) на престижној пословној школи *EADA* у Барселони (Шпанија), која је 2014. и 2015. године рангирана као 24. пословна школа од 80 оцењиваних у Европи. Међународно искуство у предавању обогатила је и гостовањем на Универзитету у Грацу марта 2013. године.

Аутор је 39 радова, од којих је самостално објавила 23, а као први аутор наведена је у 6. Радови су доминантно из области одрживог развоја (12) и промовисања универзитетског предузетништва (14). Већина радова, тачније 22, објављена је у референцама од међународног значаја, махом презентованих на међународним научним конференцијама (17). У категорији М14 објавила је као коаутор два рада, а по један, у коауторству је објављен у категоријама М22 и М31, док је за категорију М23 објавила рад самостално.

Као посебан успех се издваја освајање награде за други најбољи рад на конференцији у Минстеру, Немачка, 2012. године и презентација рада на престижном Масачусетском технолошком институту (MIT) у Бостону, САД, исте године.

Докторска дисертација Викторије Бојовић написана је на 334 стране, укључујући списак литературе на 17 и прилоге на 16 страна. Поред увода и закључних разматрања дисертација садржи шест делова. У списку литературе наведено је 209 библиографских јединица, које су највећим делом чланци објављени у међународним научним часописима, али су наведени и радови водећих универзитета, публикације међународних институција и института, као и књиге које су референтне у научним областима које су предмет дисертације. Дисертација садржи 59 приказа и 34 табеле, од којих 3 у прилозима, које пружају детаљније информације и илустрације налаза и закључака изнетих у тексту.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације је анализа расположивих индикатора одрживог развоја и процена усклађености индикатора и мера одрживости са актуелним мерама економског раста и развоја.

Полази се од генезе настанка самог концепта одрживости да би се потом анализирао однос између одрживог развоја и улоге државе и њене институционалне интервенције. Потом се прелази на детаљно анализирање постојећих индикатора одрживог развоја и истражују се могућности њихове примене у савременим условима.

Први део истраживања посвећен је детерминантама одрживости, које опредељују и креирање самих индикатора. Посебна пажња посвећена је тренутним проблемима човечанства, међу којима предњаче сиромаштво и неједнака расподела дохотка растуће популације, што се одражава и на могућности за раст привреда. Утицај промене популације на стопе штедње и акумулације, односно на могућност одржавања стабилног стања привреде проучено је применом економских модела раста уз компарацију резултата који доводе до различитих закључака по питању утицаја стопе раста популације. Економска неједнакост се најчешће исказује преко богатства, које се мери дохотком. Богатство на синтетички начин изражава приступ ресурсима, док доходак, умањен за потрошњу, показује како се износ богатства мења током времена. У складу са тежином одабраног задатка и дубином истраживања дат је осврт и на проблем формулације дохотка. Досадашња анализа показатеља базираних на националним рачунима углавном се своди на коришћење доступних података расположивог дохотка, уз веће или мање корекције, и коришћење истих као показатеља животног стандарда, односно благостања. Сам термин доходак користи се широкообухватно, а концепт друштвеног дохотка је дубок и готово недостижан. У зависности од тога да ли се обрачун дохотка базира на производњи или је у основи концепт благостања зависи и начин исказивања друштвеног дохотка, а

тима и величина исказаног. Уколико се крене од општеприхваћене дефиниције одрживог развоја која подразумева потрошњу која омогућава неоппадајући животни стандард будућих генерација, јасно је да се мора другачије приступити самој формулацији дохотка. Доходак се мора изразити као максималан одржив ниво потрошње, односно мора се посматрати као национални стварни ануитет или максимална константна количина коју друштво може трошити из расположивог фонда ресурса. Одрживи доходак се може сматрати највећом константном годишњом рентом стварне потрошње генерисане на бази залиха богатства оличених у садашњој и будућој технологији и залихама капитала, рада и ресурса.

Други део истраживања посвећен је критичком проматрању коректности добијених резултата након примене савремених индикатора одрживости. У циљу компарације првобитно је дат увид у могућности агрегирања индикатора одрживости, а потом и детаљна анализа савремених модела мерења одрживости, међу којима: инпут-аутпут модели, модели опште равнотеже и модели оптимизације, којима је дат примат. Основна предност инпут-аутпут модела је конзистентност и свеобухватност података, уз могућност анализе директних и индиректних ефеката промена у једном сектору на друге секторе у привреди, али захтевају изузетно велик број, често недоступних, података који и ако постоје нису увек конзистентни. Модели опште равнотеже (*CGE*) изузетно су популарни за проучавање прорачуна трошкова спровођења одређене регулативе заштите животне средине и утицаја тих мера на привреду. За моделе опште равнотеже карактеристично је да претпостављају рационално понашање, у смислу максимизације корисности, свих укључених субјеката, и укључују све интеракције међу секторима, али занемарују трансакционе трошкове и не обухватају технолошке иновације. Модели опште равнотеже захтевају пуно података, како за израду матрице друштвеног рачуноводства, тако и за израчунавање коефицијената еластичности и параметара производне функције и функције корисности. Инпут-аутпут модели се могу сматрати подесним за процену средњерочног ефекта увођења мера заштите животне средине, док се модели опште равнотеже могу сматрати подесним за дугорочне прогнозе. Због апсолутног ослањања на претпоставку о савршеним тржиштима, резултати модела опште равнотеже се често доводе у питање.

Математичка оптимизација представља најчешће коришћену технику за решавање проблема одрживог развоја. Основна предност ове технике је у прецизној спецификацији проблема и ограничења. Дуалне вредности потпуно искоришћених ресурса, добијају своје економско значење јер осликавају граничне промене циљне функције услед јединичне промене коришћења ресурса. Одређивање функције циља представља нормативан избор и мора бити јасно назначен. Највећи проблем представља чињеница да је изузетно тешко усагласити различите ставове како треба да гласи функција циља, односно шта је то што се жели одржати? У зависности од тога шта се жели одржати: друштвено благостање, фонд обновљивих или необновљивих ресурса или стопа потрошње зависи и квалитет самог индикатора, односно његова посвећеност расту или развоју. Код разумевања индикатора развоја битно је нагласити да ли је модел на основу кога се индикатор развија посвећен: оптимизацији, опстанку или одрживости. Неки модели одрживост ће посматрати као било које стање или кретање изнад границе опстанка одабраног циља (раста, залиха ресурса или потрошње и слично), док остали одрживост поистовећују са оптимизацијом одређене променљиве, иако оптимизација, углавном, подразумева максимизацију садашње дисконтоване вредности корисности, што може резултирати занемаривањем битних аспеката одрживости посвећених природним ресурсима и

нивоу загађења. Иако релативно једноставни за израчунавање, неокласични модели одрживости оптерећени су апроксимацијама и очигледним парадоксима који могу ограничити примену самих модела.

Циљ рада је потрага за адекватним инструментаријем исказивања степена економског развоја привреда, а с тим у вези и критички прилаз постојећим мерама одрживог развоја.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Кандидаткиња је у свом раду развила систематски и логичан след хипотеза, чијим је потврђивањем, односно побијањем, кроз дисертацију представила веома јасну и свеобухватну слику о индикаторима одрживог развоја, као изузетно битним, а недовољно истраженим инструментима за конципирање развојне политике. На основу анализе теоријске и емпиријске литературе и добијених резултата свог истраживања, кандидаткиња је тестирала следеће хипотезе:

X₁: Репформа начина мерења развоја утиче на промену развојне филозофије, а на основу познавања индикатора одрживог развоја могуће је креирање успешних политика развоја

Најразвијеније земље, које предњаче и у креирању индикатора одрживости, полако прихватају концепт одрживог развоја. Иако се јасно може уочити фокус на одабрани аспект одрживости, у виду смањења утицаја климатских промена или смањења неједнакости, постоји тенденција кориговања циљева развоја. Индикатори одрживог развоја добијају на значају и популарности. Економски развој, кроз макроекономску анализу, углавном се концентрисао на везу између сиромаштва и заштите животне средине кроз теме енергије и ограничења са стране климатских промена. Развој и примена агрегатних, свеобухватних, показатеља развоја омогућава и корекције у политици развоја, те је наведена хипотеза потврђена.

X₂: Проблеми животне средине и социјални циљеви не могу се успешно решити без активне улоге савремене државе кроз интервенције.

Немогућност националних влада да се самостално изборе са изузетно сложеним питањем даљег опстанка и омогућавања здраве основе за напредак захтевале су удруживање националних политика и креирање над – националних удружења са циљем бољег разумевања проблема, који је очигледно постао глобалан. Четири деценије су већ уложене у изналагање адекватног начина решавања текућих проблема сиромаштва и животне средине, као доминантних и најжитнијих. Не само да је неопходна национална интервенција, већ и партнерство националних влада, међународних институција и цивилног сектора. Питања су глобалног карактера и као таква се морају решавати заједничким напором. Истраживање је потврдило да је питање искорењивања сиромаштва централно у мрежи међусобног утицаја циљева одрживог развоја и тиме најзначајније за решавање. Будући изузетно комплексно, неопходно је уложити велики напор на изналагање решења. Усвајање Националне стратегије одрживог развоја, као и Националне стратегије за смањење сиромаштва српске привреде није довољна интервенција, већ је неопходно уложити много већи напор у саму реализацију усвојених акционих планова, што све укупно потврђује наведену хипотезу.

X₃: Индикатори одрживости, на основу којих се креирају развојне политике, у великој мери су научно утемељени

Анализирајући научно утемељење најчешће коришћених, а тиме и најшире прихваћених, индикатора одрживости, по питању: ригорозне повезаности са дефиницијом одрживости; холистичког обухвата проблематике одрживости; поузданошћу и доступношћу података за дужи временски период квантификације; адекватне нормализације, пондерисања и агрегације, као и могућности закључивања и извођења циљева политике закључак је да се не може наћи ниједан индикатор који испуњава свих пет наметнутих услова научног утемељења и стога се хипотеза одбацује. Идентификована су два индикатора која испуњавају већину наметнутих услова и тиме су најближа оптималном, односно научно потпуно утемељеном индикатору. Тренутно, не постоји ниједан макроекономски показатељ одрживости који посматран самостално, или изоловано, доводи до реалних, односно задовољавајућих закључака или услед недоступности и недовољне поузданости података или услед чињенице да су подаци базирани на субјективним оценама.

X₄: Могуће је креирати један свеобухватан индикатор одрживости, по узору на бруто домаћи производ као најраспрострањенији показатељ привредне активности

Већина индикатора одрживог развоја фокусира поједине аспекте одрживости, као што су: неједнакост и сиромаштво, утицај популације на раст и развој, утицај климатских промена, опсег промене политике заштите животне средине и слично. Иако битни, као представници одређених аспеката одрживог развоја, ови индикатори нису довољни да пруже реалну слику стања одрживости привреде, као изузетно комплексног концепта. Поједини индикатори одрживости стекли су своју популарност захваљујући јасној презентацији закључака или лакоом разумевању резултата, док су други привлачни јер акцентују одређени друштвени аспект развоја. Иако прихваћени као репрезенти индикатора одрживог развоја, ови показатељи су само делимичан одраз комплексног питања одрживог развоја и морају бити надопуњени, кориговани или послужити као основа за креирање комплексних индикатора. У протекле четири деценије није конструисан ниједан индикатор који би могао да обухвати све аспекте одрживости и истраживања тек од пре две године иду у правом смеру, али се још увек не назире могућност креирања таквог свеобухватног индикатора. Стога се хипотеза X₄ одбацује.

X₅: Инструменти мерења развоја привреде који се примењују у Србији нису у сагласности са смерницама Европске уније и актуелним трендовима развијених земаља.

На основу истраживања, формално посматрано, хипотеза је одбијена, јер је 2008. године усвојена Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије, која по свим критеријумима одговара пројекцијама одрживог друштва и као таква је у потпуној сагласности са смерницама Европске уније. Утврђени су и основни национални приоритети, стратешки и секторски циљеви одрживог развоја. Донете су и надопуњујуће стратегије и акциони планови, што све сведочи да је привреда Србије на добром путу. Међутим, на пољу примене Србија није учинила много у протеклој деценији, а поједини охрабрујући резултати дошли су спонтано или као последица глобалних трендова. Ни једна стратегија ни план, нису спроведени у складу са декларисаним. Проблеми се посматрају изоловано, а целокупним и изузетно комплексним питањем одрживости се не бави ниједно државно тело или институција.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Кандидаткиња је формирала адекватну структуру докторске дисертације којом покрива основна питања, успоставља хипотезе на којима почива рад, и долази до одговарајућих закључака. Поред уводног дела и закључних разматрања, дисертација укључује шест глава које су заокружене и међусобно логички повезане тематске целине.

У првом делу рада под насловом *Генеза концепта одрживости* (стр. 10 – 36), презентовани су и разматрани теоријски приступи и концепти теорије одрживог развоја. Представљајући историјску перспективу одрживог развоја кроз периоде и сазревање идеје од 18. века до савремених мислилаца, кандидаткиња даје исцрпан и свеобухватан преглед различитих полазишта, идеја и концепата који су некада супротстављени, а некада се може наслутити конвергирање ка истој идеји. Осим дебате одрживости, овај део посвећен је и детерминантама одрживости које произилазе из специфичних фаза материјалног тока. Посебно питање које је разматрано у овом делу дисертације је питање граница раста које се може објаснити као последица експоненцијалног раста популације. Односно, досадашњи раст коришћења ресурса и емисије штетних материја је експоненцијалан не због структурног капацитета, већ је условљен повећаном тражњом људи чији се број експоненцијално повећава.

Други део дисертације, под насловом *Улога државе и институционалне интервенције* (стр. 37 – 86) представља преиспитивање улоге државе и тржишног система, односно микроекономски приступ образлагању теорије благостања и на тим основама доношење закључака о пожељном односу уплива државе у тржишне механизме задовољења потреба. Потпуно ослањање на тржишне токове и уверење да је могућа ефикасна алокација оскудних ресурса без државне интервенције оповргнуто је тренутном економском кризом. Осим поменутог, проблем нарушења стања животне средине и великог диспаритета у богатству, односно сиромаштву, скренуо је пажњу јавности на неопходност институционалног деловања. Почетак 1980-тих година био је обележен одржавањем конференција на којима је окружење представљало главну тему, с посебним освртом на немогућност саморегулације тржишног система, те неопходност предузимања одређених интервенција у виду катализаторских активности. Стога се у овом делу посебно разматра значај: Извештаја Римског клуба и Стокхолмске декларације; Светског самита, Агенде 21 и Миленијумских циљева развоја, као и критички осврт на четири деценије примене принципа одрживости. Након педантне класификације области истраживања под појмом „одрживи развој“ постојећи предлози политичког деловања су надограђени, а Миленијумски циљеви развоја унапређени у Циљеве одрживог развоја.

Трећи део дисертације, под насловом *Индикатори одрживог развоја* (стр. 87 – 156) даје генезу досадашњег начина обухвата мерења привредног успеха критички разматрајући националне рачуне, као и обухват економског раста и друштвеног богатства. У овом делу разматрани су и резултати најчешће примењиваних економских модела раста, пре свега Харод-Домаров и Соловљев модел, посебно имајући у виду раст стопе популације. Посебно место заузима и инкорпорација занемарених аспеката развоја представљајући тренутне мере економске неједнакости, сиромаштва, популације, здравства и школства, као и обновљивих и необновљивих ресурса. Представљајући индивидуалне показатеље појединих аспеката одрживости, са нагласком на параметре карактеристичне за привреду Србије, дат је увид у једностраност ових показатеља и неопходност њиховог сажимања у, по могућности, један показатељ. Због изузетног обима пријавом предложеног трећег дела *Индикатори одрживог развоја*, а уз консултације, дошло је до одступања од прихваћеног садржаја дисертације и

трећи део *Индикатори одрживог развоја* је разложен на део *Индикатори одрживог развоја* и *Могућности агрегирања индикатора одрживости*.

Четврти део дисертације, под насловом *Могућности агрегирања индикатора одрживости* (стр. 157 – 194) представља преглед савремених индикатора и њихову анализу подесности примене, као основне информационе базе за доношење одлука на свим нивоима. Након постизања сагласности о неопходности промене приступа економском расту и жељеном увећању животног стандарда уз омогућен стабилан растући тренд, неопходно је утврдити индикаторе одрживог развоја. У овом делу дисертације пажња је посвећена и анализи критеријума одрживости постојећих индикатора, базирана на индикаторима који задовољавају круцијалне критеријуме: релевантност за доносиоце одлука, подложност анализи и могућност мерења, односно квантификације. Иако је евидентирано постојање преко 800 различитих индикатора одрживог развоја, у овом делу дисертације, дат је концизан преглед по карактеристикама самих индикатора и њихово груписање на: листе индикатора, композитне индикаторе, индикаторе на бази корекције националних рачуна и индикаторе посвећене одрживом развоју. Међу сложеним, односно композитним индикаторима, детаљно је урађена анализа Индекса људског развоја, уз презентовање Индекса социјалног здравља, Индекса личне сигурности, Индекса неједнакости и сиромаштва, Индекса одрживости животне средине, и Индекса економског благостања. Међу индексима на бази корекција националних рачуна, који су изузетно популарни и најчешће примењивани, а базирани су на проширењу обухвата дохотка и производних рачуна, као и изведених мера благостања, додајући или одузимајући еколошке и друштвене екстерналије, анализом су обухваћени: Мера економског благостања, Мера одрживог економског благостања, Економски аспект благостања, Индекс одрживог благостања и Индекс правог напретка. Као најзначајнији индекси посвећени прекомерној потрошњи или недовољним улагањима разматрани су Индекс прилагођене нето штедње, Еколошки отисак и Индекс свеобухватног богатства као најсавременији синтетички индекс. У овом делу дисертације презентован је и концепт простора одрживог развоја уз позиционирање резултата српске привреде.

Пети део дисертације, под називом *Савремени модели мерења одрживог развоја* (стр. 195 – 268) представља најважнији део дисертације. Посвећен је критичком разматрању домета расположивих модела који се користе приликом оцене, односно процене, степена одрживости привреда. Анализирајући предности и недостатке модела на бази: инпут-аутпут модела, модела опште равнотеже, као и модела оптимизације на крају овог дела изложена је анализа валидности индикатора одрживости са аспекта смислености пружених информација и критика постојећих модела одрживог развоја као суштина целокупног истраживања. Основни услов приликом конструкције индикатора одрживости мора бити смисленост, што подразумева само индексе који омогућавају недвосмислену манипулацију релевантним ситуацијама током времена, независно од мерних јединица у којима су изражене променљиве које описују дате ситуације. На бази различитих приступа оцени смислености индикатора одрживог развоја, идентификовано је пет основних критеријума валидности индикатора: ригорозна повезаност са дефиницијом одрживости; холистички обухват проблематике одрживости; поузданост и доступност (мерљивост) података за дужи период квантификације; адекватна нормализација, пондерисање и агрегација и могућност закључивања и извођења циљева политике. Анализирајући квалитет расположивих индикатора одрживости са аспекта испуњености основних научних захтева конструисања закључци нису охрабрујући. Друштвени, економски и природни систем сачињени су од бројних

подсистема, а неопходно их је пратити како са аспекта композиције (утицаја и међудејстава делова ка целини), тако и декомпозиције (карактеристика самих подсистема). Због тога су постојећи индикатори далеко од одражавања холистичког обухвата одрживости. Највећи проблем представља доступност података, што ограничава како број, тако и карактер променљивих које ће се обухватити у прорачунима, односно најважнији проблем у сфери емпиријске анализе је доступност података и распон степена поузданости и концептуалне доследности. Индикатори који почивају на монетарној основи су дискутабилни по питању могућности ценовног исказивања вредности, а показатељи који се изражавају новчаним вредностима имају тенденцију да умање и потцене стварна побољшања у животном стандарду, јер мере само трошкове производа и услуга, игноришући стварна и често изузетна побољшања у квалитету живота која потичу од напретка оствареног у друштвеном развоју, науци, технологији или организовању. Проблем одређивања вредности, односно новчана процена вредности врши се на бази обрачунских цена, а поступак је далеко од прецизно установљеног и општеприхваћеног. Научно утемељени индикатори подразумевају адекватно одабран метод нормализације, пондерисања и агрегације. Нормализација сама по себи већ носи проблем вредносног суда, а тиме и субјективног одређивања показатеља, јер је неопходно увести хармонију у различите мерне скале. Исто се односи и на процес пондерисања којим се различита тежина додељује компонентама како би се нагласио њихов економски значај, статистичка адекватност, циклично усаглашавање или брзина расположивости података. На основу анализе коришћених метода и техника, пре свега агрегирања, једино Индекс људског развоја, по методолошким променама насталим 2010. године испуњава критеријум валидности, док остали индикатори у широкој употреби искривљују слику услед неадекватне примене метода агрегирања. Сличан закључак могао би се донети и посматрајући најновији, Индекс свеобухватног богатства, који је методолошки за нијансу напреднији од индекса стварне штедње и велик труд је уложен да се досадашње критике постојећих индикатора исправе, односно да се подаци обраде на адекватан начин. Иако методолошки врло добро постављен, овај индикатор болује од недовољне препознатљивости, а тиме и прихваћености. Највећа замерка је, као и код већине, недовољно расположивих података за све земље обухваћене анализом и за покушај монетарне интерпретације нетржишних производа и услуга.

Последњи, шести, део дисертације под називом ***Одрживост српске привреде у периоду глобалне кризе*** (стр. 289 – 305) даје осврт на карактеристике српске привреде у периоду непосредно пред глобалну финансијску и економску кризу, као и одговор привреде кроз државне интервенције. У осмогодишњем периоду пре економске кризе, српска привреда је забележила значајан напредак по питању реформисања тржишта и приближавања стању привреда околних земаља. Сумирајући искуство привреде Србије у осмогодишњем периоду пре кризе, може се рећи да је економска динамика била заснована на моделу раста унутрашње тражње кроз кредитирање, а знатан део раста је финансиран из прилива страног капитала најпре кроз процес приватизације, а потом кроз позајмице из иностранства и дознаке радника. На прве знаке економске кризе извоз је драстично пао, инвеститори су се повукли, а стране и домаће активности банака су опале. Економска криза је била неопходна како би се уочио озбиљан структурни проблем српске привреде која је изразито неуравнотежена. Глобална финансијска и економска криза снажно је утицала на Србију, јер иако још увек није чланица Европске уније, њена привреда је врло повезана са унијом, путем трговине, страних директних улагања, финансијских токова и банкарског система. Кумулативан ефекат био је опадање свих макроекономских показатеља од 2009. године: пад домаће тражње, смањење јавне и приватне потрошње и

снажно смањење извоза. Узимајући у обзир испуњеност Мастрихтских критеријума конвергенције, као репера развоја привреде, привреда Србије исказује знатне слабости: динар је нестабилан и рањив, инфлација је била врло висока, каматне стопе су биле двоцифрене, а фискални дефицит релативно висок. Тржиште рада у Србији је дугорочно у кризи, кључни показатељи су међу најлошије рангираним у Европи, упоредиви једино са појединим земљама западног Балкана. Основни предуслов за раст животног стандарда и смањење сиромаштва је повећање запослености и смањење неједнакости у расподели дохотка. Насупрот импресивном расту и знатној макроекономској стабилизацији у периоду пре економске кризе, већина социјалних показатеља је незадовољавајућа, а учешће издатака за пензије доминира над свим социјалним издацима, а превазилази чак и издатке за запослене. У оваквим привредним условима изузетно је тешко причати о одрживом развоју. Иако је 2008. године усвојена Национална стратегија одрживог развоја, која по свим критеријумима одговара пројекцијама идеалног друштва и као таква је у потпуној сагласности са смерницама Европске уније, на самој примени у Србији није урађено много. У протеклој деценији посвећеност одрживом развоју била је само и искључиво у домену доношења правне регулативе и идејно конципирање планова и смерница. Непосвећеност и немарност државе по питању праћења одрживости и кретања у том смеру евидентно је и огледа се кроз одсуство тела, институције или тима који би се бавио искључиво праћењем реализације формулисаних планова и смерница, односно креирањем базе података неопходних показатеља одрживости у виду годишњих извештаја. Једини аспект одрживости који се делимично прати је аспект сиромаштва кроз податке Републичког статистичког завода и испуњености Миленијумских циљева развоја, што је у надлежности Развојног програма Уједињених нација, па је дискутабилно да ли се и може сматрати резултатом предузетих активности државе.

5. Методе које су примењене у истраживању

У процесу израде докторске дисертације кандидаткиња се ослањала на теоријске и методолошке принципе који су уобичајени у економској науци. Предмет и циљ истраживања определили су конкретне методе који су примењени у раду. Приликом избора одговарајућих метода кандидаткиња је посебну пажњу посветила односу између теоријских сазнања и практично примењивих решења. Стога је за потребе анализе и тумачења теоријских приступа феномену одрживог развоја коришћен дескриптивни и компаративно – историјски метод. Поред метода индукције и дедукције, односно логичких метода закључивања, кандидаткиња је у значајној мери користила метод компарације. Спроведена је упоредна анализа одговарајућих индикатора и показатеља одрживог развоја, као и самих модела одрживости који су основа на којима су креирани индикатори. За рашчлањавање, класификацију и поређење показатеља одрживости коришћени су уобичајени математичко-статистички поступци, као и табеларни прикази.

Приликом обраде теме докторске дисертације кандидаткиња се ослањала на релевантну страну литературу. Коришћени су научни радови еминентних аутора, који се баве анализираном проблематиком са теоријског и емпиријског аспекта. Посебно се истичу коришћени налази оригиналних научних чланака објављених у новије време. За проучавање наведене литературе коришћени су методи анализе и синтезе, нарочито за приказивање резултата до сада примењиваних истраживања.

За приказивање успешности српске привреде, са аспекта одрживости, прикупљени су неопходни подаци из уобичајених званичних статистичких

извора, како домаћих тако и иностраних. Применом статистичких метода ти подаци су класификовани и интерпретирани, израчунати су одговарајући показатељи и анализирани добијени резултати. Доношење суда о коректности и сврсисходности постојећих индикатора базиран је на динамичкој оптимизацији.

6. Остварени резултати и научни допринос

Тема докторске дисертације кандидаткиње Викторије Бојовић је актуелна и недовољно истражена не само у Србији, већ и у развијеном свету. Са теоријског аспекта докторска дисертација даје систематски и свеобухватан приказ релевантних налаза из постојеће литературе у изучаваним областима и надовезује се на недавна истраживања у области динамичке оптимизације примењене у конструисању савремених индикатора одрживости, афирмишући концепт одрживости.

Научно-истраживачки допринос ове дисертације се огледа у чињеници да је кандидаткиња, на себи својствен начин, дала увид у различита виђења проблематике у разматрању, систематизујући прикупљена гледишта, сучељавајући их и критички преиспитујући. Практична вредност рада огледа се у доприносу бољем разумевању модела, односно основа на којима се формирају индикатори одрживости, што мора бити од изузетне важности креаторима политике.

У дисертацији су детаљно и систематично приказани и објашњени разноврсни индикатори одрживости, посебно истичући показатеље настале у претходних неколико година, наводећи предности и недостатке сваког. Један од основних доприноса кандидаткиње је у систематизовању и детаљној анализи свих основних и најчешће коришћених индикатора одрживости, уз критичко указивање на њихове недостатке и научну неутемељеност. Такође, кандидаткиња даје и основне предлоге у ком правцу треба да се у будућности крећу истраживања посвећена креирању сложених и холистичких индикатора одрживости, а који би могли постати универзално примењивани.

У раду се афирмише холистички приступ креирању индикатора одрживости, чиме се жели указати на неопходност ширег обухвата аспеката развоја приликом тумачења степена одрживости привреда. Покретање идеје о могућностима реализације једног стабилнијег, технолошки напреднијег, социјално уравнотеженог и хуманог друштва, и при томе још у складу са еколошким начелима циљ је данашњих привреда окренутих одрживом развоју. Иако је сагласност, у начелу, постигнута у теорији, у пракси је изузетно тешко обухватити сва три аспекта одрживости у једном индикатору. Стога, озбиљна анализа одрживости привреда захтева анализу по више критеријума и тиме исказивање кроз више научно утемељених индикатора, подразумевајући пре свега квалитетну базу података.

Такође, допринос дисертације је и у сагледавању достигнутог степена (не)одрживости друштвеног и привредног система у Србији, критичкој анализи усвојених регулаторних решења, а поготово веома слабо спроведених мера дефинисане политике у условима кризе.

Кандидаткиња је, на основу спроведене анализе, потврдила тезу да је промена у начину мерења развоја одговорна за промену развојне филозофије, а тиме и

политике развоја, што само потврђује неопходност дубљег разматрања феномена одрживости.

7. Закључак

Након детаљног увида у завршену докторску дисертацију мр Викторије Бојовић, под називом „**Индикатори одрживог развоја и могућности његовог мерења**“, Комисија оцењује да је кандидаткиња користећи релевантну научну методологију и опсежну литературу успешно обрадила предложену тему. Докторска дисертација је урађена у складу са пријавом која је одобрена од стране Наставно-научног већа Економског факултета Универзитета у Београду и Већа научних области правно-економских наука Универзитета у Београду, уз мање корекције, прилагођавање хипотеза и структуре рада у складу са развојем истраживања. Комисија констатује и да је остварен циљ истраживања и да је докторска дисертација резултат оригиналног и самосталног научног рада кандидаткиње. По опсегу и дубини анализе, начину излагања и добијеним резултатима, ова докторска дисертација представља вредан допринос научној области економске политике и развоја.

На основу свега изложеног, имајући у виду квалитет, значај теме, добијене резултате и научни допринос докторске дисертације кандидаткиње мр Викторије Бојовић, под називом „**Индикатори одрживог развоја и могућности његовог мерења**“, Комисија предлаже Наставно-научном већу Економског факултета Универзитета у Београду да прихвати и одобри јавну одбрану.

Београд, 18. април 2016. године

Чланови комисије:

_____

др Милорад Филиповић, ванредни професор

_____

проф. др Биљана Јовановић-Гавриловић

_____

проф. др Радмило Пешић